

Dora Maček

Rudolf Filipović: *TEORIJA JEZIKA U KONTAKTU*, Jugoslavenska akademija i Školska knjiga, 1986.

U izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Školske knjige, u Zagrebu je 1986. izašla monografija *Teorija jezika u kontaktu*, autora *Rudolfa Filipovića*. Podnaslov knjige kaže da je to »uvod u lingvistiku jezičnih dodira«, dakle ograničena razrada tematike, ograda koju vrsni lingvisti često postavljaju, svjesni koliko je složena svaka problematika u vezi s jezikom. Ova knjiga međutim, iako izrazito spretnog formata (194 stranice teksta i 128 stranica priloga), sadrži mnogo više od uvoda u jednu granu lingvistike. Knjiga je rezultat dugogodišnjeg rada i istraživanja jezičnih dodira, a njene su teorijske postavke bogato ilustrirane materijalom iz praktičnih istraživanja, koja su također opisana. Osim toga knjiga je i vrlo lijepo opremljena, što nije redovna pojava kod znanstvenih i stručnih publikacija.

Građa je u knjizi vrlo sistematski i pregledno izložena, razbijena u manje jedinice, dobro numerirane i označene, tako da se vrlo lako prati. Premda je ova monografija prije svega znanstvenog karaktera, prikladna je i zanimljiva ne samo za lingviste, nego i za studente ili druge obrazovane čitaoce koje zanimaju pojave u jeziku. Budući da je teorija prikazana prvenstveno na materijalu iz hrvatskog ili srpskog jezika, problematika jezičnih kontakata sasvim je približena našem čitaocu.

Knjiga je organizirana u osam poglavlja (Uvod, Bilingvizam i jezično posuđivanje, Posredno i neposredno posuđivanje, Primarna i sekundarna adaptacija, Proces jezičnog posuđivanja, 1, 2, 3 i 4), od kojih se u prvom objašnjava početna terminologija (*jezici u kontaktu*, *lingvističko posuđivanje*, *jezik primalac* i *jezik davalac*, *jezična interferencija* itd.), daje se povijesni pregled rasprava i razmišljanja lingvista o jezičnom posuđivanju i miješanju, o supstratu i dvojezičnosti, od 19. stoljeća do današnjih dana. Tu su sva bitna imena koja se dovode u vezu s ovim problemima, od mladogramatičara, preko strukturalista do funkcionalista. Posebno se obrađuju začetnici teorije jezika u kontaktu, od kojih su najznačajniji, ne samo u lingvističkoj znanosti, nego i za autorov pristup proučavanju ove tematike, Einar Haugen i Uriel Weinreich. Uz vrlo koncizne prikaze svih pristupa i teoretskih postavki, u vrlo korisnoj fusnoti (na str. 33, a tako i dalje u knjizi) daju se i naslovi jugoslavenskih autora koji su pisali o toj temi.

U drugom se poglavlju raspravlja o pojmovima kao što su *bilingvizam* i *jezična interferencija*. Kod govornika koji upotrebljavaju više od jednog jezika ti jezici dolaze u dodir i utječu jedan na drugi. Taj se utjecaj očituje u govornikovo jezičnoj produkciji u obliku odstupanja od norme jednog jezika, budući da se u njega unose posuđeni elementi drugog jezika. Proces jezičnog

posuđivanja razrađen je prema stadijima i tipovima adaptacije posuđenih elemenata dok se integriraju u sustav jezika primaoca. Analiza adaptacije provodi se na fonološkoj, morfološkoj, semantičkoj i leksičkoj razini.

Od trećeg do osmog poglavlja razrađuju se principi jezičnog posuđivanja kako su postavljeni u teoriji, a koji prihvaćenu osnovnu teoriju dopunjavaju i usavršavaju. Ti su principi izgrađeni ili potvrđeni na istraživanjima u okviru dvaju projekata, u jednom od kojih se istražuje engleski element u evropskim jezicima, a u drugom utjecaj engleskog jezika na govor doseljenika u SAD. Kako i autor sam kaže (str. 46), ta su istraživanja dovela do nekih novih teorijskih stavova i drukčijeg pristupa teoriji, a i do reinterpretacije i revalorizacije nekih postojećih načela. Tome je svakako pridonijelo to što, za razliku od ranijih teoretičara čije su se postavke zasnivale prvenstveno (i obično isključivo) na samo jednoj vrsti kontakata, R. Filipović dovodi u vezu i suprotstavlja *posredno* i *neposredno posuđivanje*, pa tako i dvije različite vrste interferencije.

Ovdje su u prvom redu izneseni konkretan materijal i metodologija istraživanja. *Posredno posuđivanje* proučavano je na osnovi engleskog vokabulara koji je u evropske jezike ulazio posrednim putem, tj. preko nekog jezika posrednika, ili u novije vrijeme, i u većoj mjeri, preko masovnih sredstava komunikacije. *Neposredno posuđivanje* promatra se kroz utjecaj engleskog jezika ne samo na vokabular, što je najčešće slučaj u posrednom posuđivanju, nego i na rečenični sustav te stilistička obilježja jezika doseljenika u SAD. Ovu podjelu na dva tipa jezičnih dodira autor smatra ključnom jer interferencija u jeziku ovisi o njegovoj funkciji u društvu i o međusobnom odnosu jezika koji su u kontaktu.

Četvrto poglavlje posvećeno je prikazu procesa *adaptacije* posuđenih elemenata u jeziku primaocu. Tu je uvedena nova pojmovna podjela, i to na *primarnu* i *sekundarnu adaptaciju*. U oba slučaja proučava se *kronologija* i *kvaliteta* adaptacije. Kronološki se primarne promjene odvijaju, dakako, prije sekundarnih, a kvalitativno su varijabilne. Sekundarne promjene su stalne, a odražavaju se na riječima potpuno integriranim u jezik primalac. Primarne su promjene karakteristične za *bilingvalnu* situaciju, a sekundarne za *monolingvalnu*. Ove su postavke prikazane na primjerima fonološke, morfološke i semantičke adaptacije engleskih riječi (najčešće) u hrvatskom ili srpskom jeziku.

Uzmimo kao primjer semantičku adaptaciju, gdje kod primarne adaptacije posuđena riječ (*replika*) u jeziku primaocu ne pokazuje promjene značenja u odnosu na model iz jezika davaoca. To je kategorija unutar primarne semantičke adaptacije za koju autor upotrebljava termin *nulta ekstenzija*. Na primjer riječ *najlon* kada u hrvatskom ili srpskom, kao i u engleskom, znači »sintetički materijal određenog kemijskog sastava«. U sekundarnoj adaptaciji *najlon* dobiva značenje »plastika, plastični materijal«, što je u našem jeziku i najčešće. Moguće je i dalje proširivanje osnovnog značenja, u tzv. *drugoj sekundarnoj adaptaciji*, kad se, prema autoru, dodaje pejorativno značenje. No čini se da ono ne mora biti pejorativno, nego naprosto na neki način metaforičko, npr. kada se u izrazu *najlon-plaža*, tj. »nudistička plaža«, aludira na prozirnost najlona, tj. »nevidljivost« kupaćih kostima.

U naredna se četiri poglavlja proces posuđivanja promatra kroz tipove adaptacija posuđenih elemenata na navedenim jezičnim razinama. Tu su na fonološkoj razini u detalje razrađeni procesi *transfonemizacije*, strukturalnih

promjena fonološkog sustava (*importacija fonema*, razvoj novih i aktiviranje latentnih fonema i *redistribucija* postojećih). Slično je obrađena morfološka razina, tj. razni stupnjevi *transmorfemizacije* od slobodnih morfema (tipa *fer* ili *bridž*) preko kompromisne replike koja sadrži i vezane morfeme (*boks-er*, *tren-ing*), do potpune transmorfemizacije (*treći stupanj supstitucije*), gdje se strani vezani morfemi zamjenjuju domaćima (*boks-ač*, *tren-iranje*). Ovo je proučeno na svim vrstama riječi (imenice, glagoli, pridjevi) s njihovim specifičnim paradigmatskim oblicima, gdje je kod imenica posebno zanimljiva deklinacija u množini, kod glagola pitanje aspekta itd. Zatim slijedi rasprava o semantičkoj adaptaciji, gdje dolazi do sužavanja ili proširivanja značenja posuđenice. Na pojavu se gleda uzimajući u obzir uzroke i prirodu promjena, a primjeri su uzeti iz onih semantičkih sadržaja u hrvatskom ili srpskom jeziku gdje su engleski termini najčešći (sport, glazba, piće, hrana itd.).

Zadnje je poglavlje ustvari pogled u budućnost istraživanja u lingvistici dodira, a to je proces jezičnog posuđivanja na sintaktičkoj i stilističkoj razini. U ovom je kontekstu po autorovu mišljenju bitna razlika između posrednog i neposrednog posuđivanja. Vrlo je rašireno mišljenje, kojem se na osnovi svojih proučavanja i autor priklanja, da je posuđivanje na sintaktičkoj razini zanemarivo u posrednom posuđivanju, dok je u punoj mjeri prisutno u neposrednim kontaktnim situacijama. To je vjerojatno u velikoj mjeri istinito za potpuno standardizirane jezične oblike, dok je u jezicima u kojima se standardizacija još odvija, a i na nekim stilističkim razinama razvijenih standarda, moguće i sintaktičko posuđivanje. O tome govore novija dijakronijska proučavanja utjecaja latinske sintakse na evropske jezike u doba njihovih procesa standardizacije, ili opet međusobni utjecaj modernih jezika u sličnim situacijama (npr. engleski utjecaj na indijski, njemački na slavenske jezike ili švedski itd.). Neki stručni stilovi, ali i umjetnički, također mogu preuzimati sintaktičke i stilističke karakteristike drugih jezika. Autor, dakako, vidi mogućnost daljeg istraživanja baš na tom području, i iz jednog izrazitijeg socio-lingvističkog rakursa.

Ova vrlo vrijedna knjiga popraćena je opširno bibliografijom i kazalom pojmova i imena, što olakšava pronalaženje pojedinih tema ako im se čitalac želi vratiti ili povezati sve što je o njima u knjizi rečeno.

Kako živimo na meridijanima gdje su međusobni utjecaji jezika (i narječja) oduvijek bili vrlo snažno prisutni, ovo je kapitalno djelo na kojem se mogu temeljiti sva buduća istraživanja.